

Najstarsze słowiańskie przekłady Biblii w niemieckiej serii „Biblia Slavica”

Dzięki monumentalnej niemieckiej serii wydawniczej „Biblia Slavica” różne kraje słowiańskie mogą się dzisiaj poszczycić wspaniałymi reedycjami (wydania faksymilowe) własnych zabytków biblijnych wraz z naukowymi opracowaniami (niem. *Kommentare*) pióra wybitnych specjalistów. Publikacje te stanowią nieocenioną pomoc w badaniach nad językiem i kulturą Słowian. Trzeba podkreślić, że dzięki tej serii dostęp do językowych pomników kultury słowiańszczyzny stał się łatwiejszy także dla uczonych i czytelników spoza tego obszaru językowego, których interesuje szeroko rozumiana problematyka narodów słowiańskich (historia, język, kultura, duchowość, wzajemne wpływy).

Projekt utworzenia serii „Biblia Slavica”¹ powstawał etapami. Początki, zrodzone z fascynacji naukowych znanych slawistów niemieckich i polskich, sięgają lat 60. XX w. W połowie lat 80. były to jeszcze luźne plany profesorów Reinholda Olescha i Hansa Rothego, dotyczące wydania jednej Biblii polskiej i jednej Biblii czeskiej w osobnych seriach wydawniczych. Z czasem pomysł ten przerodził się w zamiar opublikowania ważniejszych tekstów Pisma św. dla Słowian nie tylko zachodnich, ale i wschodnich oraz częściowo południowych. W ten sposób powstał plan utworzenia jednej serii, tj. – serii „Biblia Slavica”. Urzeczywistnienie go było jednak trudne i wymagało wiele zachodu: pozyskania środków finansowych, odpowiedniego wydawcy i współpracowników. Trzeba tu zaznaczyć, że do realizacji projektu znacznie przyczyniły się wydarzenia, które miały miejsce w Krakowie w latach 60. i 70. XX w. Otóż, w 1966 r. ks. Władysław Smereka wydał tam faksymile Nowego Testamentu Jakuba Wujka z 1593 r., dołączając doń obszerny wstęp filologiczny (Smereka, 1966). W następnej zaś dekadzie ks. Smereka wystąpił z inicjatywą fototypicznego wydania Biblii Leopoldy z 1561 r. Do współpracy nad tym

* Dr Arleta Łuczak, Instytut Sławistyki PAN w Warszawie (filia w Poznaniu), e-mail: arlluc@wp.pl

¹ Na temat historii powstania tego planu wydawniczego, a zwłaszcza reedycji Biblii Leopoldy (z roku 1561), otwierającej serię „Biblia Slavica”, oraz reedycji czeskiej Biblii kutnohorskiej (rok 1489) pisze obszernie I. Kwilecka (2003c). Niniejszy przegląd opiera się m.in. na wspomnianym artykule autorki oraz zbiorze prac zamieszczonych w książce pt. *Biblie staropolskie* (2003). Ponadto, niezwykle ważne okazały się same reedycje Biblii słowiańskich. Niestety, nie do wszystkich egzemplarzy, rozsianych po bibliotekach w kraju i za granicą, miałam dostęp, dlatego bardzo pomocne okazały się specjalne, osobno wydane programy wydawnicze serii „Biblia Slavica”. Przegląd zabytków biblijnych opublikowanych w ramach tej serii (do r. 2008) podał też m.in. A.A. Алексеев (2009).

przedsięwzięciem zaangażowano grupę znakomitych uczonych, m.in. prof. Stanisława Urbańczyka. Jednak kłopoty finansowe oraz niemożność znalezienia wydawcy sprawę bardzo opóźniały; w tym czasie zmarł ks. Smereka i dwoje współpracowników: prof. Karol Estreicher i dr Wanda Górecka. Wówczas prof. Urbańczyk przedstawił sprawę prof. Oleschowi, który zainteresował się tym ważnym – dla historii języka polskiego i polskiej bibliistyki – projektem. Zorganizowano nowy zespół i rozpoczęto prace, które niestety – podobnie jak wcześniej – hamował brak pieniędzy. Dopiero dzięki staraniom bliskiego współpracownika prof. R. Olescha – prof. H. Rothe – udało się pozyskać fundusze z Fundacji Alfreda Kruppa von Bohlen i Halbach-Stiftung (Essen), nie tylko na wydanie Biblii Leopolity, lecz także innych Biblii słowiańskich. Profesor H. Rothe tak o tym pisze: „Trzy razy dano nam do dyspozycji pokaźną sumę. Bez tych pieniędzy żadne wydawnictwo nie odważyłoby się na takie przedsięwzięcie. Dzięki tym funduszom poszczególne tomy z faksymiliami i komentarzami można było nie tylko wydrukować, ale i wydać je w pięknej szacie typograficznej. Muszę zaznaczyć, że każdy, kto obecnie boryka się z biurokratycznym systemem wydawania publikacji naukowych, docenia niebiurokratyczną rzeczowość i łatwość w pertraktacjach z Fundacją Kruppa” (Rothe, 2003, s. 14). Realizacji projektu podjęło się znane wydawnictwo: Ferdinand Schöningh Verlag w Paderborn. I tak ukończono prace nad Biblią Leopolity, której faksymile wraz z komentarzami ukazało się w 1988 r. Pierwsza polska Biblia drukowana z 1561 r. zainicjowała zatem – teraz już szeroko zakrojony – plan wydawniczy serii „Biblia Slavica”.

Prace nad tym projektem wymagały też – jak się okazało – pokonania różnych problemów organizacyjnych dotyczących publikowania dawnych słowiańskich Biblii w takiej właśnie formie, tj. faksymile zabytku oraz komentarze. Niezbędne były kontakty ze specjalistami – m.in. slawistami zajmującymi się historią danego języka i dawną translatoryką biblijną – z kraju, z którego pochodził zabytek. Od tego właśnie rozpoczynano realizację planowanego wydania tekstu. Następnie trzeba było znaleźć odpowiedni, niezniszczony egzemplarz, który nadawał się do wykonania faksymile. Sprawa zatem okazała się dla niemieckich pomysłodawców serii trudna. Bowiem o ile pozyskanie do współpracy slawistów z krajów słowiańskich było łatwiejsze, o tyle kontakty z nimi i poszukiwanie właściwego egzemplarza wymagało licznej korespondencji, kwerend bibliotecznych i podróży do różnych krajów (nie tylko słowiańskich). Biorąc pod uwagę ówczesną sytuację polityczną, w której granice między państwami bloku wschodniego i zachodniego były zamknięte, dziś trudno sobie wyobrazić, ile wysiłku kosztowały wyjazdy, konieczne dla uzyskania zgody na wypożyczenie danego egzemplarza lub spotkania się ze współpracownikami. Trzeba podkreślić, że współpraca wybitnych specjalistów ze strony niemieckiej i słowiańskiej to godna naśladowania działalność zespołowa, która zaowocowała tyłoma publikacjami o wyjątkowym dla nauki znaczeniu.

Kiedy projekt stał się realny i możliwy do wykonania (począwszy od prac nad ponowną edycją² Biblii Leopoldy), zaczęto uzupełniać pierwotny plan o wydanie kolejnych ważnych zabytków biblijnych. Wydawnictwo Ferdinanda Schöningha w Paderborn zadbało o informacje dotyczące serii „Biblia Slavica”, publikując kilka prospektów. Ostatni projekt zakładał wydanie faksymiliów przekładów Pisma św. wraz z komentarzami w pięciu seriach. Są to: I. Biblie czeskie (*Tschechische Bibeln*), II. Biblie polskie (*Polnische Bibeln*), III. Biblie wschodniosłowiańskie (*Ostslawische Bibeln*), IV. Biblie południowosłowiańskie (*Südslawische Bibeln*) oraz V. Inne (dalsze) Biblie słowiańskie (tzw. *Weitere Bibeln*)³. Do projektu dołączono jeszcze VI serię – tzw. uzupełniającą (*Supplementum*), do której weszła niesłowiańska, litewska translacja całego Pisma św. **Ad I.** „Spośród języków słowiańskich z kręgu kultury rzymskiej najszybciej uformował się czeski język literacki (w zasadzie w ciągu XIV w.). Można powiedzieć, że czeski był jednym z bardziej wyrobionych języków średniowiecznej Europy. Wielką sprawność funkcjonalno-językową zawdzięczał on w dużym stopniu licznym przekładom Biblii. Do XVI w. powstało prawie pół setki fragmentarycznych i pełnych tłumaczeń, m.in.: Biblia drezdeńska (1370), Biblia ołuniecka (1417) oraz drukowane przekłady: Biblia praska (1488) i Biblia kutnohorska (1489)” (Lewaszkiwicz, 1992, s. 241)⁴.

Pierwsza Biblia czeska, przełożona na podstawie Wulgaty w połowie XIV w. przez wielu tłumaczy, zachowała się (do 1914 r.) w postaci jej kopii datowanej na lata 60. XIV w. (Kyas, 1997, s. 41, 299). Jest to tzw. Biblia drezdeńska, inaczej leskowiecka, która jest najstarszym przekładem Pisma św. w języku czeskim, a zarazem najstarszym tłumaczeniem słowiańskim. Przekład ten powstał w okresie intensywnego rozwoju kultury w Czechach za panowania Karola IV Luksemburskiego (†1378). Biblia drezdeńska stała się wzorem dla późniejszych przekładów czeskich, a pośrednio także dla innych translacji słowiańskich, tj. staropolskich i staroruskich oraz serbołużyckiego (Kwilecka, 2003a, s. 199). W 1993 r. w serii „Biblia Slavica” ukazało się faksymile tejże Biblii (**Serie I. Bd. 1,[1]** *Dresdener Bibel*⁵), którego podstawę stanowiły – wykonane

² Moim zdaniem formę publikacji zabytków w serii „Biblia Slavica”, tj. faksymile Biblii oraz współczesne komentarze, można nazwać reedycją (lub ponownym wydaniem).

³ W ramach serii wymienionych przez wydawcę, tj. serii czeskiej, polskiej itd., reedycje poszczególnych Biblii podaję w kolejności tomów wchodzących w skład każdej z serii (np. Serie I. Bd. 1, itd.) – a nie dat ich ukazywania się.

⁴ Syntetyczne opracowanie w ujęciu historycznojęzykowym najstarszych czeskich tłumaczeń biblijnych aż do ukazania się Biblii św. Wacława (XVIII w.) przedstawia Vladimir Kyas (1997) w wydanej już po śmierci Autora († 1990) książce.

⁵ Przedstawione w nawiasach informacje nie są pełnymi tytułami, które zazwyczaj są bardzo długie, tylko krótkimi opisami zamieszczonymi na kartach przedtytułowych poszczególnych publikacji serii „Biblia Slavica” lub – w programach wydawniczych.

w 1914 r. w Belgii – fotokopie XIV-wiecznego rękopisu, spalonego tuż potem w wyniku działań wojennych. Wydanie poprzedziła przedmowa arcybiskupa Pragi M. Vlka. Autorami zaś dwóch komentarzy są znani czescy językoznawcy i bibliści: V. Kyas i J. Pečírková oraz historyk sztuki – K. Stejskal.

Zachowana dzięki fotokopiom i odpisom zaledwie trzecia część przekładu Biblii drezdeńskiej posłużyła V. Kyasowi do przygotowania krytycznej edycji jej tekstu, uzupełnionego w brakujących miejscach tekstem Biblii ołomunieckiej (1417 r.) i Biblii litomierzycko-trzebońskiej (1411-1414). Profesor Kyas wydał w latach 80. XX wieku w Pradze trzy tomy obszernej krytycznej edycji Biblii drezdeńskiej i ołomunieckiej (Kyas, 1981; 1985; 1988). W 1996 r. ukazał się kolejny tom tej publikacji (Band IV. *Tobiáš – Sirachovec*), który wydali V. Kyas, V. Kyasová i J. Pečírková, tym razem wydrukowany w niemieckiej serii „Biblia Slavica” (**Serie I. Bd. 1,2** Dresdener und Olmützer Bibel. Editio critica).

Przypomnijmy, że już w trakcie realizacji edycji polskiej Biblii Leopolity rozpoczęto prace nad przygotowaniem do druku innych Biblii słowiańskich. Następną pozycją po reedycji Leopolity (1988) była druga czeska Biblia drukowana, tzw. kutnohorska z 1489 r., która zapoczątkowała serię czeską „Biblia Slavica”. „Najstarsza czeska Biblia drukowana, będąca zarazem pierwszym słowiańskim inkunabułem Biblii, ukazała się w Pradze w 1488 r. Tekst *Biblii praskiej* został w rok później (w bardziej ozdobnej szacie graficznej, z 114 drzeworytami) wydany drukiem w Kutnej Hoře przez Martina z Tišnova. Ten właśnie druk z 1489 r. wybrany został przez wydawców do czeskiej serii wydawnictwa Biblia Slavica” (Kwilecka, 2003c, s. 419). Biblia kutnohorska wywarła ogromny wpływ na kolejne drukowane Biblie czeskie XVI w. – m.in. na Biblię wenecką z 1506 r. (Benátská bible), na której opierał się także Franciszek Skoryna (Алексеев, 2009, s. 251). Z okazji 500-lecia wydania Biblii kutnohorskiej, tj. w roku 1989, w ramach omawianej serii opublikowano dwa tomy tej Biblii. Tom pierwszy zawiera faksymile oryginału, tom drugi – trzy komentarze (**Serie I. Bd. 2,1-2** Kuttenger Bibel). List intencyjny do reedycji napisał prymas Czech i arcybiskup Pragi – kardynał F. Tomášek, a trzy komentarze: V. Kyas, K. Stejskal, E. Urbánková. Profesor Rothe podał zaś opis egzemplarza zabytku, który był podstawą edycji, sprowadzonego z Biblioteki Uniwersyteckiej w Uppsali.

Ważnym wydarzeniem była reedycja słynnej protestanckiej Biblii kralickiej – zespołowego przekładu Pisma św. w sześciu tomach (1579-1594), powstałego w czasach czeskiej reformacji. Było to pierwsze pełne tłumaczenie Biblii na język czeski dokonane z języków oryginalnych, tj. hebrajskiego i greckiego, które uwzględniało ówczesne osiągnięcia w zakresie humanistycznej biblistyki europejskiej, zarówno w dziedzinie filologii, jak i egzegezy biblijnej. Warto nadmienić, że wśród tłumaczy Biblii kralickiej dużą rolę odegrał znany humanista i tłumacz Nowego Testamentu (z lat 1564, 1568) – Jan

Błahoslav. Jego ponownie zredagowany przekład NT wszedł do całości. W ramach serii czeskiej ukazało się w 1995 r. sześć tomów z faksymiliami oryginałów oraz dodatkowy tom siódmy, zawierający cztery komentarze (**Serie I. Bd. 3.1-7** Kralitzer Bibel) (Prudký, 1997). To jubileuszowe wydanie – z okazji 400-lecia ukazania się Biblii kralickiej – poprzedził słowem wstępnym ówczesny prezydent Czech – V. Havel. Komentarze opracowali: M. Bohatcová, E. Michálek, J. Heller, M. Balabán.

Biblia św. Wacława (Svatováclavská bible), wydana w trzech częściach w Pradze, w latach: 1677 (Nowy Testament), 1712 i 1715 (Stary Testament), była nowym, pełnym przekładem katolickim, powstałym w wyniku reakcji na translacje innowiercze. Tłumaczami, a właściwie redaktorami Biblii św. Wacława, byli czescy jezuici: Jiří Konstanc, Matěj Václav Šteyer oraz Jan Barner. Tekst przekładu miał być zgodny z Wulgatą sykstoklementyńską (zatwierdzoną przez Sobór Trydencki). Ale – jak to zwykle bywa – tłumacze opierali się na wcześniejszych przekładach czeskich wzorowanych na Wulgacie, głównie na Biblii weneckiej z 1506 r. (Benátská bible) – a także na protestanckiej Biblii kralickiej. Ponowne wydanie tego ważnego dla czeskich katolików zabytku ukazało się w 2001 r. w trzech częściach (**Serie I. Bd. 4 Teil 1,1-2, Teil 2** St.-Wenzels-Bibel) (Koupil, 2003). Przedmowę do reedycji napisał arcybiskup Pragi, kardynał M. Vlč. Dwie pierwsze części obejmują faksymile ksiąg Starego Testamentu, trzecia zaś – Nowy Testament oraz cztery komentarze, których autorami są: H. Kuchařová i P.R. Pokorný, J. Vintř, J. Bílý, M. Kopecký.

Na temat faksymiliów słowiańskich przekładów Pisma św. i czeskich tłumaczeń biblijnych pisało wielu autorów, m.in. J. Pečírková (1992; 1998).

Ad II. Na serię polską składają się cztery pełne Biblie i jeden Nowy Testament: Biblia Leopolda (1561), Biblia Budnego (1572), Biblia brzeska (1563), Nowy Testament Stanisława Murzynowskiego (1551-1552) oraz Biblia Wujka (1599), do których jeszcze powrócę.

Ad III. Jeśli chodzi o serię wschodniosłowiańską, to wydawcy – z różnych przyczyn, które wymienia H. Rothe (Rothe, 2003, s. 19; Алексеев, 2009, s. 253-254) – ograniczyli się do publikacji pięciu przekładów. Pierwszy z nich to fragmentaryczna Biblia Franciszka Skoryny, wydana w latach 1517-1519 (ST) i 1525 (NT). Jest to pierwsza drukowana Biblia w języku wschodniosłowiańskim, wzorowana na wersjach: staro-cerkiewno-słowiańskiej i staroczeskiej. Ponieważ zawierała „elementy żywej mowy ludu białoruskiego”, wpływała tym samym na rozwój tego języka (Lewaszkievicz, 1992, s. 245). Księgi Starego Testamentu wydano już wcześniej w postaci faksymile w Mińsku (t. I-III, 1990-1991), więc niemieccy wydawcy opublikowali w 2002 r. jedynie obszerne komentarze do tego przekładu, których autorami m.in. są: A. McMillin, Vl. Konan, A.I. Żurański. Dołączono także faksymile ksiąg Nowego Testamentu, czyli Apostoła, z komentarzem H. Rothe (**Serie III. Bd. 1** Kommentare zu der Übersetzung des Francisk Skoryna, Prag 1517-1519; Apostol, Wilna 1525; Facsimile und Kommentar).

Kolejne dwa tomy z tej serii obejmują faksymilia niedrukowanego dotąd przekładu ksiąg Nowego Testamentu uczonego mnicha ukraińskiego z XVII w. – Epifaniasza Sławinieckiego, który przybył do Moskwy w celu przygotowania nowej redakcji Pisma św. Rękopis z początku XVIII w. (ze zbiorów V. Undolskiego⁶ No 1291) był podstawą faksymile z 2002 r. w opracowaniu i redakcji O.B. Strakhov (**Serie III. Bd. 3,1** Evangelienübersetzung des Jepifanij Sławyneć'kyj, Moskau 1673). Dopiero po ukazaniu się tegoż wydania T.A. Isačenko zwróciła uwagę na fakt, że wśród greckich rękopisów synodalnego zbioru znajduje się cały tekst Nowego Testamentu z poprawkami Sławinieckiego (Алексеєв, 2009, s. 254). Ten właśnie rękopis (Sin. gr. 26 (472)) stanowił podstawę wydanego w 2004 r. faksymile i krytycznego opracowania tekstu przez T.A. Isačenko (**Serie III. Bd. 3,2** Neues Testament: in der Übersetzung des Priestermonchs Jepifanij Sławyneć'kyj).

W 1989 r. ukazał się Psalterz rosyjskiego poety i tłumacza Wasilija Kiryłłowicza Trediakowskiego z 1753 r. (*editio princeps*), do którego komentarz napisał A. Levitsky. Był to pierwszy Psalterz rosyjski z numeracją wersetów, napisany w systemie sylabotonicznym (**Serie III. Bd. 4 'b** Trediakovskij, Psalter).

Innym zabytkiem wydanym w serii wschodniosłowiańskiej jest białoruskie tłumaczenie Ewangelii (ok. 1580) pióra Wasyla Ciapinskiego, który opierał się m.in. na przekładach polskich, głównie Biblii Budnego (1572 r.) i tzw. Biblii brzeskiej (1563 r.)⁷. Tekst Ciapinskiego stanowi ważne ogniwo między przekładem Franciszka Skoryny a wschodniosłowiańskimi przekładami Biblii z XVII wieku. W 2005 r. wyszło faksymile tego dzieła z komentarzami G. Golenčenki i H. Rothe'go (**Serie III. Bd. 5** Evanhelije in der Übersetzung des Vasil Tjapinski um 1580).

Ad IV. Do serii południowosłowiańskiej weszły trzy przekłady. Pierwszy ukazał się w 1999 r. w postaci faksymile i w opracowaniu m.in. H. Mikłasa. Chodzi tu o pierwszy cerkiewnosłowiański druk Ewangelii u Słowian południowych, mnicha Makarego (**Serie IV. Bd. 1** Das Tetraevangelium des Makarije aus dem Jahre 1512).

Drugi to chorwacki przekład Biblii pióra jezuita Bartola Kašicia z 1625 r. Jest to dzieło rękopiśmienne, które dopiero dzięki staraniom niemieckich wydawców – w szczególności zaś prof. R. Olescha (Rothe, 2003, s. 21) – doczekało się druku w latach 1999 i 2000 (**Serie IV. Bd. 2,1-2** Kroatische Bibel des Bartol Kašić). Część pierwsza to tekst tłumaczenia na podstawie redakcji trzech rękopisów, część druga natomiast – kome-

⁶ Vukol M. Undolski (1815-1864) – znany rosyjski bibliograf i kolekcjoner słowiańskich rękopisów i starodruków.

⁷ Ostatnio ukazała się monografia białoruskiego sławisty poświęcona temu przekładowi. Autor charakteryzuje język i metodę przekładu, a także wymienia podstawowe jego źródła, zwłaszcza zaś tłumaczenia polskie (Клімаў, 2012, s. 184-197). Pisze też o tym H. Rothe w swym komentarzu do wydania faksymilowego Ewangelii Ciapinskiego, s. 204-206.

tarze P. Bašicia, R. Katićicia, Ch. Hannicka, I. Goluba oraz E. von Erdmann-Pandžić. Dołączono także słownik do Biblii, który opracowała D. Gabrić-Bagarić. Przedmowę do Biblii napisał kardynał F. Kuharić z Zagrzebia.

Kolejne zabytki, które ukazały się w tej serii, to słoweńskie przekłady Biblii w tłumaczeniu Primoža Trubara (m.in. NT z 1555 r.) i Jurija Dalmatina. Pierwszy z nich uważany jest za twórcę języka słoweńskiego, do którego rozwoju przyczynił się znacznie Jurij Dalmatin. W 2006 r. ukazały się dwie części (**Serie IV. Bd. 3,1-2** Slovenische Übersetzungen 1555-1582), zawierające faksymilia przekładów oraz komentarze takich autorów, jak: I. Grdina, G. Giesemann, G. Neweklowsky, H. Rothe, M. Merše.

Ad V. Do ostatniej serii, uwzględniającej Biblię słowiańskie (*Weitere Bibeln*), wyszedł rękopiśmienny słowacki przekład Biblii z 1755 r. – dzieło kamedułów z Czerwonego Klasztoru na Spiszu, wzorowane na katolickiej, czeskiej Biblii św. Wacława. W 2002 r. wydawnictwo opublikowało dwa tomy Biblii słowackiej (**Serie V. Bd. 1,1-2.** Slowakische Bibel der Kamaldulenser des Roten Klosters, Zips). Oba tomy zawierają księgi Starego Testamentu, do drugiego dołączono jeszcze Nowy Testament oraz komentarze, które opracowali J. Dorulá, Vl. Gregor, E. Krasnovská i H. Rothe. Wydanie poprzedził przedmową kardynał J. Chrysostom Korec.

Ad VI. Tak zwana seria uzupełniająca (*Supplementum*) reprezentuje niesłowiańską, litewską Biblię Bretkunasa (Bretkuna), tłumaczoną w latach 1580-1590. Ten protestancki przekład zachował się w rękopisie, a dzięki staraniom niemieckich redaktorów i wydawców Czytelnik może korzystać już z wielu tomów zawierających faksymile zabytku i jego krytyczne opracowania.

Wróćmy jednak do najbardziej nas tu interesujących przekładów polskich (**Ad. II.**). Początkowo projekt przewidywał wydanie tylko trzech zabytków, tj. katolickiej Biblii Leopolicy, kalwińskiej Biblii brzeskiej i ariańskiej Biblii Budnego. Później dołączono jeszcze dwa ważne dla Polaków tłumaczenia XVI-wieczne, mianowicie luterancki przekład Nowego Testamentu Stanisława Murzynowskiego oraz katolicką Biblię Wujka. Tutaj wymienię je w kolejności ukazania się reedycji.

Jak już wspominałam, ponowne wydanie Biblii Leopolicy zapoczątkowało całą serię „Biblia Slavica”. Biblia Leopolicy jest pierwszym pełnym przekładem katolickim, który wyszedł w Krakowie w 1561 r. z oficyny Szarffenberga. Źródłem dla niej była m.in. Wulgata oraz – jak przyjmuje większość badaczy – jakiś dawny, wzorowany na niej przekład polski. Niezależnie od tego – jak podkreśla I. Kwilecka – czy Leopoldita dokonał nowego przekładu, czy skorygował już istniejący, „to właśnie on nadał mu ostateczny kształt” (Kwilecka, 2003b, s. 216).

Ponowne wydanie Biblii Leopolicy ukazało się w 1988 r. w dwóch osobnych częściach, z których pierwsza zawiera reprodukcję tekstu, druga zaś komentarz. Na odwro-

cie karty przedtytułowej czytamy: *Biblia Slavica*. Hrsg. von R. Olesch und H. Rothe unter Mitarbeit von F. Scholz. Serie II: *Polnische Bibeln*, Band 1. Na karcie tytułowej zaś: *Leopolita. Facsimile der Ausgabe Krakau 1561* hrsg. von R. Olesch und H. Rothe. Mit einem Geleitbrief von Papst Johannes Paul II, Ferdinand Schöningh, Paderborn-München-Wien-Zürich 1988. Tytuł części drugiej brzmi: *Leopolita*. Hrsg. von R. Olesch und H. Rothe. *Kommentar von E. Belcarzowa, D.A. Frick, S. Urbańczyk*, Ferdinand Schöningh [...]. Faksymile druku Leopolity, jak informuje tytuł I. części, poprzedził listem protekcyjnym ówczesny papież, Jan Paweł II, któremu tę Biblię dedykowano. Cały tom I liczy 1228 stron (+ 12 stron nlb.). „Wyraźnie odbity tekst zdobią 284 drzeworyty, których dobra jakość rzuca się w oczy już przy zetknięciu się z samą kartą tytułową Biblii. Doskonała strona typograficzna tej części edycji jest niewątpliwie zasługą wydawnictwa [...], jak i zasługą redaktorów, którzy spośród wielu [...] zdefektowanych egzemplarzy *Biblii Leopolity* wybrali do fotokopii doskonale zachowany egzemplarz ze znanej biblioteki Wolffenbüttel” (Kwilecka, 2003c, s. 411). Druga część zawiera przedmowę wydawców, tj. R. Olescha i H. Rothe (s. 7-9), oraz trzy naukowo-krytyczne opracowania do tekstu przekładu pióra D.A. Fricka (s. 11-20), S. Urbańczyka (s. 21-35) oraz E. Belcarzowej (s. 37-73). Profesorowie Olesch i Rothe (*Vorwort der Herausgeber*) przedstawili m.in. historię projektu wydania w Niemczech poszczególnych zabytków słowiańskich na tle reedycji Biblii Leopolity. Profesor Frick – autor wielu prac o tłumaczeniach Biblii okresu reformacji i kontrreformacji – w swym komentarzu (*The Leopolita Bible of 1561 and the Polish Debates over Translation of Holy Scripture*) omówił m.in. spory wyznaniowe katolików i protestantów dotyczące przekładów Biblii na języki narodowe, a zwłaszcza rolę źródeł translacji. Komentarz prof. Urbańczyka składa się z dwóch części: wstępnej (*Zur dieser Ausgabe*) i zasadniczej (*Vom Florianer Psalter zur Leopolita*), która jest syntetycznym ujęciem najstarszych polskich przekładów biblijnych do czasów ukazania się Biblii Leopolity. Z kolei rozprawa dr Belcarzowej dotyczy słownictwa tego zabytku (*Charakteristik der Wortschatzes der Leopolita*). Dokładne streszczenia i wnioski autorów komentarzy do Biblii Leopolity podała już I. Kwilecka (2003c, s. 410-419) w artykule o reedycji najstarszych słowiańskich przekładów Biblii.

Ważnym wydarzeniem związanym z Biblią Leopolity było uroczyste wręczenie przez wydawców – w grudniu 1989 r. – pierwszego egzemplarza tej Biblii papieżowi Janowi Pawłowi II, który patronował tej reedycji jeszcze w fazie przygotowań w Krakowie.

Następną publikacją w serii polskiej była ariańska Biblia Budnego (Nieśwież 1572). Jej tłumacz – Szymon Budny – to wyjątkowa postać w dziejach polskich przekładów Pisma św. i w historii ruchu reformacyjnego (Kamieniecki, 2002). Wyszedł z obozu kalwińskiego, składając się później ku arianizmowi i antytrynitaryzmowi. Jako tłumacz i krytyk tekstów Pisma św. odznaczał się rozległą wiedzą filologiczną: znajomością języków biblijnych i języka białoruskiego. Korzystał z wielu źródeł starożytnych oraz współ-

czesnych mu wydań Biblii i jej komentatorów. Zgodnie ze stanowiskiem obozu reformacyjnego Budny tłumaczył z języków oryginalnych, tj. z hebrajskiego i greckiego, przy czym ogromną wagę przywiązywał także do wersji cerkiewnosłowiańskiej. Był też autorem kilku różnych przekładów Nowego Testamentu (z lat 1570, 1574 i 1589).

Reedycja Biblii Budnego ukazała się w 1994 r. w dwóch częściach. Na odwrocie karty przedtytułowej części I i II napisano: *Biblia Slavica*. Hrsg. von H. Rothe und F. Scholz unter Mitarbeit von Ch. Hannick und L. Udolph. Serie II: *Polnische Bibeln*. Band 3. *Simon Budny, Biblia 1572*. Tytuł części I jest następujący: *Biblia, to jest Księgi Starego i Nowego Przymierza. In der Übersetzung des Simon Budny, Nieśwież, Zaslów 1571-1572*. Hrsg. von H. Rothe und F. Scholz. *Księgi Starego Przymierza*, Ferdinand Schöningh, Paderborn-München-Wien-Zürich 1994. Część II, podobnie jak I, zawiera te same informacje dotyczące redaktorów i tytułu. Ma tylko inny dopisek: *Księgi Nowego Przymierza* [...] (Borawski, 1995). Podstawą reedycji był egzemplarz Biblioteki Narodowej w Warszawie. Część pierwsza obejmuje Stary Testament i liczy 1206 stron (+ 6 stron nlb.). Część druga obejmuje faksymile Nowego Testamentu oraz – poprzedzone uwagami wstępnymi wydawców (s. 303-304) – komentarze D.A. Fricka (s. 305-349) i L. Moszyńskiego (s. 351-415). Całość części drugiej liczy 430 stron (+ 6 stron nlb.). Pierwsze opracowanie (*The Biblical Philology of Szymon Budny: Between East and West*) traktuje o historycznych aspektach powstania przekładów Budnego: o sporach konfesyjnych, kwestii autorytetu Pisma św., radykalizmie wyznaniowym tłumacza i o wywołujących ostrą reakcję (nie tylko katolików, ale i współwyznawców) jego przekładach. Profesor Moszyński natomiast poświęcił swój komentarz analizie językowej przekładu Biblii (*Zur Sprache der Bibelübersetzung Szymon Budnys von 1572*): słownictwu i technice tłumaczenia (słowo w słowo). Autor omówił sposób oddawania hebrajskich wyrazów i struktur biblijnych w Starym Testamencie, a następnie – polskie odpowiedniki występujących w Apokryfach ST greckich wyrazów, frazeologizmów i struktur gramatycznych. Ten sam schemat posłużył autorowi także przy analizie języka Nowego Testamentu. Profesor Moszyński zwraca też uwagę na glosy marginesowe, które dowodzą, że tłumacz z wielką starannością dobierał słowa, aby w pełni oddać znaczenie oryginału. Gdy brakowało mu odpowiedniego słowa, tworzył neologizmy lub sięgał do wyrazów gwarowych; wprowadzał też archaizmy.

Translacje Budnego z uwagi na „wierny”, tj. dosłowny, literalny, sposób tłumaczenia były mało komunikatywne i nie zyskały aprobaty ani u ówczesnych czytelników, ani u potomnych. Do tego dochodzi zawarty w przekładach ideologiczny przekaz, którym Budny przysporzył sobie wielu wrogów. W zakresie krytyki tekstu należał jednak do największych erudytów na skalę europejską.

Kolejnym zabytkiem opublikowanym w ramach serii polskiej jest słynna Biblia brzeska, wydana pierwotnie w 1563 r. nakładem księcia Mikołaja Radziwiłła (stąd często

nazywana Radziwiłłowską). Jak już wspomniano, jest to przekład kalwiński, który powstał w szczytowym okresie rozwoju humanizmu i reformacji jako efekt pracy zespołu tłumaczy: Polaków, Włochów i Francuzów. Jest to pierwszy pełny polski przekład Biblii oparty – zgodnie z założeniami reformatorów – na językach oryginalnych. W literaturze przedmiotu wypowiedziano różne opinie o Biblii brzeskiej, ale prawie wszyscy autorzy zwracali uwagę na piękno języka tego zabytku. Ta opinia wzięła się stąd, że tłumacze brzescy zastosowali nowoczesną metodę translacji. Polegała ona m.in. na posługiwaniu się w miarę prostym, zrozumiałym dla szerokiego odbiorcy językiem, a więc na unikaniu obcych polszczyźnie konstrukcji składniowo-stylistycznych, obcych wyrazów i związków wyrazowych i na zastępowaniu ich właściwymi dla języka polskiego ekwiwalentami. Temu zagadnieniu, tj. technice przekładowej Biblii brzeskiej, poświęciła wiele lat pracy prof. Kwilecka – znawczynie staropolskich przekładów biblijnych. Opublikowała na temat Biblii brzeskiej szereg artykułów, w tym obszerny komentarz do reedycji tego zabytku.

Reedycja ukazała się w 2001 r. Na odwrocie karty przedtytułowej I części występują nazwiska tych samych redaktorów serii z dopiskiem: Serie II: *Polnische Bibeln*. Band 2, Teil 1 *Brester Bibel 1563, Stary Zakon*. W tytule zaś czytamy: *Biblia Święta to jest Księgi Starego i Nowego Zakonu, Brest 1563*, Teil 1: *Stary Zakon*. Hrsg. von H. Rothe und F. Scholz, Ferdinand Schöningh, Paderborn-München-Wien-Zürich 2001. Zapis przed kartą tytułową II części jest następujący: Band 2, Teil 2 *Brester Bibel 1563, Nowy Testament*. Tytuł zaś taki: *Księgi Nowego Testamentu. Kommentare* (dalej ts.). Pierwsza część obejmuje faksymile Starego Testamentu (1184 strony + 8 stron nlb.). Tekst przekładu poprzedzają dwa listy wprowadzające: od prezydenta Polski – Aleksandra Kwaśniewskiego oraz prezydenta Republiki Federalnej Niemiec – Johannes Raua. Część druga zawiera faksymile Nowego Testamentu i dwa komentarze: I. Kwileckiej (s. 1485-1660) i D.A. Fricka (s. 1661-1703). Pierwszy komentarz (*Die Brester Bibel: Kulturgeschichtliche und sprachliche Fragen der Übersetzung*) – z uwagi na charakterystykę języka przekładu i analizę porównawczą tekstu zabytku w zestawieniu z jego źródłami oraz innymi przekazami, a także informacje dotyczące historii powstania tłumaczenia – można nazwać opracowaniem monograficznym. Autorka omawia m.in. źródła przekładu, do których należą zarówno wersje oryginalne, jak i teksty pomocnicze (m.in. Biblie w wydaniu Stephanusa: łacińska (1557) i francuska (1553)) – a także stosunek tłumaczy do tych źródeł. Pokazuje oryginalność brzeskiego przekładu, która polega na sposobie opracowania tekstu (np. ilustracje o charakterze edukacyjnym, glosy i dłuższe komentarze czy – po raz pierwszy wprowadzona w przekładach polskich – numeracja wersety) i na zastosowaniu nowoczesnej metody translacyjnej (np. unikanie semityzmów) (Łuczak, 2004). Autor drugiego komentarza (*The Brest Bible of 1563: Translators, Sponsors, Readers*) pisze o środowisku, w jakim powstała Biblia brzeska:

o międzynarodowym zespole tłumaczy, o jej nakładcach, a także czytelnikach, którzy ją krytykowali (m.in. Budny) bądź dokonywali późniejszych rewizji tekstu.

Chciałabym tu jeszcze wspomnieć o ważnym wydarzeniu, które nastąpiło rok po ukazaniu się reedycji Biblii brzeskiej. Otóż, 4 marca 2002 r. odbyło się uroczyste wręczenie przez wydawców niemieckich reedycji tego dzieła prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej – Aleksandrowi Kwaśniewskiemu. Towarzyszyły temu przemówienia prezydenta Polski, wydawcy – Ferdinanda Schöningha oraz profesorów Hansa Rothego i Ireny Kwileckiej. Akt uroczystego przekazania Głowie Państwa Polskiego Biblii brzeskiej ma już u nas swoją tradycję, poczynszy od 1563 r., kiedy to książkę Mikołaj Radziwiłł Czarny dedykował ją królowi polskiemu – Zygmuntowi Augustowi. Drugi akt miał miejsce w 1926 r. Wtedy delegacja Synodu Wileńskiego Kościoła ewangelicko-reformowanego wręczyła oryginalny egzemplarz Biblii brzeskiej prezydentowi Ignacemu Mościckiemu. O tych historycznych wydarzeniach mówiła w Pałacu Prezydenckim w Warszawie prof. Irena Kwilecka 4 marca 2002 roku.

Z kolei 28 października 2002 r. odbyła się – dzięki Oddziałowi Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu i działającej przy Oddziale PAN Komisji Słowistycznej – konferencja naukowa poświęcona dawnym słowiańskim przekładom Biblii. Obrady uświetnili referatami redaktorzy serii „Biblia Slavica” (główny redaktor, prof. H. Rothe i jego współpracownik, prof. Ch. Hannick) oraz autorzy komentarzy do reedycji dwóch Biblii polskich (prof. prof. I. Kwilecka i L. Moszyński). Efektem tych obrad jest książeczka z referatami i głosami w dyskusji (*Biblie staropolskie*, 2003). Prof. Kwilecka, zabierając głos, podziękowała prof. Rothemu za trud włożony w wydanie trzech polskich Biblii, a także poprosiła o umieszczenie w planach wydawniczych Biblii Wujka z 1599 r. Wcześniej z podobną prośbą zwrócił się do wydawców prof. Borawski w swej recenzji reedycji Biblii Budnego (Borawski, 1995, s. 157). Natomiast prof. Rothe w swym referacie powiedział: „Mówiąc o zmianach naszych planów wydawniczych, chciałbym na koniec podzielić się jedną refleksją. Mianowicie, gdybym mógł zaczynać pracę od nowa, to wydałbym też pierwszy polski drukowany przekład *Nowego Testamentu* pióra S. Murzynowskiego (1553) i *Nowego Testamentu* Szarffenberga (1556). Mam nadzieję, że chociaż ten pierwszy uda się nam jeszcze wydrukować” (Rothe, 2003, s. 20).

I rzeczywiście, w latach 2007 i 2008 ukazała się reedycja *Nowego Testamentu* Murzynowskiego, tzw. królewieckiego, przy czym podstawą nowego wydania nie był przekład z 1553 r., ale cztery Ewangelie z 1551 r. i część druga *Nowego Testamentu* z 1552 r., obejmująca Dzieje Apostolskie, Listy oraz Apokalipsę (ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej PAN). Nowy Testament S. Murzynowskiego zajmuje ważne miejsce w dziejach polskich przekładów biblijnych. Jest to bowiem pierwszy drukowany przekład NT na język polski oparty na oryginalnej, greckiej wersji tekstu (powstał bowiem w środowisku luterzańskim). Zarazem reprezentuje nowy, humanistyczny sposób opracowania, z do-

łączonym aparatem krytycznym w postaci licznych glos i dłuższych komentarzy. Murzynowski był pierwszym polskim tłumaczem, który wykorzystał naukowe metody stosowane w humanistycznej biblistyce europejskiej, a także – przez jego polskich następców. Tłumacz zadbał też o szatę językową przekładu, poprzedzając tekst translacji traktatem pt. *Ortografia polska*. O Murzynowskim i jego twórczości, w tym o przekładzie Nowego Testamentu, pisało wielu autorów, ale przełomową pracą okazała się książka Ignacego Warmińskiego (1906), w której autor ujawnił nazwisko rzeczywistego twórcy przekładu NT z Królewca. Do czasu bowiem jej ukazania się za autora tego tłumaczenia uchodził nakładca i wydawca – Jan Seklucjan.

I tak po ponad 450 latach całe dzieło Murzynowskiego doczekało się wznowienia w niemieckiej serii „Biblia Slavica”. Nazwiska redaktorów serii polskiej nie zmieniły się, a tytuł jest następujący: [Band 4,1] *Des Neuen Testamentes Erster Teil: Die vier heiligen Evangelien des Matthäus, Marcus, Lucas und Johannes. Aus dem Griechischen in die Polnische Sprache übertragen und mit einer kurzen Auslegung erklärt von Stanisław Murzynowski in Königsberg [...] 1551*. Hrsg. von H. Rothe, Ferdinand Schöningh, Paderborn-München-Wien-Zürich 2007. [Band 4,2] *Des Neuen Testamentes Zweiter und letzter Teil: Geschichte und Briefe der Apostel. Aus dem Griechischen in die Polnische Sprache übertragen und mit einer kurzen Auslegung erklärt von Stanisław Murzynowski in Königsberg [...] 1552*. Hrsg. von H. Rothe, Ferdinand Schöningh, Paderborn-München-Wien-Zürich 2008. Faksymile przekładu Ewangelii poprzedzają dwa listy: biskupa Kościoła ewangelicko-augsburskiego w Polsce, Janusza Jaguckiego, oraz biskupa Szlezwika i zwierzchnika Kościoła ewangelicko-augsburskiego północnej Elby – doktora Hansa Ch. Knutha. Do faksymile drugiej części Nowego Testamentu dołączono komentarze: A. Łuczak (s. 435-571) i H. Rothe (s. 573-607). W pierwszym komentarzu (*Das Neue Testament des Stanisław Murzynowski: Zum Verhältnis von Übersetzung und griechischem Original*) autorka omawia przekład Murzynowskiego na tle epoki. Przede wszystkim jednak przedstawia stosunek przekładu do tekstu greckiego w redakcji Erazma z Rotterdamu. Omawia glosy marginesowe i ich znaczenie dla poznania leksyki, składni i – jak się okazuje – bogatego warsztatu translatorskiego. W swych glosach Murzynowski informował czytelnika m.in. o źródłach, o właściwościach języka greckiego, odcieniach znaczeniowych wyrazów greckich itp., wysuwając argumenty za adekwatnością swojego tłumaczenia. Profesor Rothe z kolei (*Quellen und Wirkung*) zestawia wyrazy i połączenia wyrazowe ze źródłami Murzynowskiego (tekst grecki, przekład Lutra, Wulgata, przekład czeski), a także ukazuje wpływ królewieckiego tłumaczenia na późniejsze przekłady polskie. Część pierwsza liczy 550 stron (+ 10 stron nlb.), druga zaś 607 stron (+ 6 stron nlb.).

Ostatnim polskim przekładem Pisma św. opublikowanym w serii „Biblia Slavica” była – jak informuje H. Rothe (2013, s. 15) – Biblia Wujka z 1599 r., a więc jej pierwsze

wydanie. Ukazało się ono w dwa lata po śmierci tłumacza – ks. Jakuba Wujka (†1597 r.) i zostało przedtem poddane rewizji. Powołana do korekty rękopisu komisja cenzorów wprowadziła do tekstu Wujka liczne zmiany i poprawki, polegające na dostosowaniu języka przekładu do łacińskiej wersji Wulgaty. Mimo to Biblia Wujka stała się dziełem, które przez ponad trzy wieki, wciąż wznawiane i modernizowane, służyło Kościołowi katolickiemu w Polsce, aż do ukazania się współczesnego tłumaczenia – tzw. Biblii Tynieckiej (1965). Przekłady ks. Wujka doczekały się bogatej literatury przedmiotu, ale reedycja pierwodruku Biblii Wujka w serii „Biblia Slavica” w swej wzorcowej formie (faksymile + komentarz) stanowi pozycję szczególną dla badaczy dorobku tego Wielkopolanina.

Wydanie z Paderborn ukazało się w 2010 r. z inicjatywy prof. I. Kwileckiej i prof. A. Legockiego, przy finansowym wsparciu Fundacji „Zakłady Kórnickie”. Reedycja składa się z dwóch tomów zawierających faksymile zabytku oraz komentarze. Na odwrocie karty przedtytułowej I części zamieszczono – jak zawsze – nazwiska redaktorów, numer i tytuł serii: Serie II: *Polnische Bibeln*. Band V,1. Tytuł zabytku podano w niemieckiej wersji językowej (a na następnej karcie – po polsku): *Die Bibel das ist Bücher des Alten und des Neuen Testaments nach der alten leteinischen Übersetzung, die in der katholischen Kirche angenommen ist, aufs Neue mit Fleiß in die polnische Sprache übersetzt. Mit Hinzuziehung des Jüdischen und Griechischen Textes und mit Katholischer Auslegung der schwierigsten Stellen, zur Verteidigung des heiligen katholischen Glaubens gegen Ketzerei in diesen Zeiten Durch D. Jakob Wujek aus Wągrowiec Theolog Societatis Jesu. In Krakau 1599*. Hrsg. von I. Kwilecka und H. Rothe. Ferdinand Schöningh, Paderborn-München-Wien-Zürich 2010. Podstawą faksymile był egzemplarz ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej. Przekład Biblii poprzedzili wstępami dostojnicy Kościoła: arcybiskup poznański – Stanisław Gądecki oraz kardynał Karl Lehmann, biskup Moguncji. Całość I tomu liczy 1584 strony (w tym numerowany przekład – 1479 s.). Drugi tom (Band V,2), mający taki sam tytuł jak pierwszy – z dopiskiem *Kommentar*, liczy 204 strony (+ 4 strony nlb.). Tom rozpoczyna słowo wstępne wydawcy, po którym następują cztery, poruszające różne zagadnienia, opracowania – pod wspólnym tytułem *O Biblii ks. Jakuba Wujka – Źródło „Złotego wieku” piśmiennictwa polskiego*. Komentarze zaprezentowano po raz pierwszy w wersji polskiej (7-93), dopiero potem w niemieckiej (97-204). Ich autorami są ks. S. Gądecki (*Słowo wstępne. Znaczenie Pisma Świętego*, s. 7-16), D. Bienkowska (s. 17-56), J. Sobczykowa (57-78) oraz B. Walczak (79-93). Profesor Bienkowska omawia – jak sygnalizuje tytuł (*Ksiądz Jakub Wujek jako tłumacz Pisma Świętego. Charakterystyka stylistycznojęzykowa przekładów*) – styl i język przekładów Wujka. Uwzględnia przy tym perykopy, Nowy Testament z 1593 r. i z 1594 r., Psalterz (1594) oraz Biblię. Komentarz ten pokazuje m.in., jak – w porównaniu z pierwszymi edycjami Nowego Testamentu i Psalterza – poprawki wprowadzone przez cenzorów zmieniły polszczyznę przekładu Biblii poprzez dostoso-

wanie jej do Wulgaty. Profesor Sobczykowa (*Komentarz biblijny ks. Jakuba Wujka. Philologia ancilla theologiae*) skupia się na analizie językowej wyrażen tekstowych występujących w komentarzu do Biblii. Co ważne, tekst komentarza w Biblii Wujka – w przeciwieństwie do przekładu – został właściwie powtórzony z NT (1593) i Psalterza – z dodaniem pewnych fragmentów, które stanowią zaledwie 2% zmian (s. 57). Autorka omawia objaśnienia grupujące się wokół problemów teologicznych, a następnie filologicznych, tj. językoznawczych i tekstologicznych. Profesor Walczak natomiast wymienia liczne frazeologizmy pochodzenia biblijnego (*Frazeologia biblijna w języku polskim*) funkcjonujące zarówno w polszczyźnie potocznej, jak i literackiej. Jak stwierdza autor: „Polska frazeologia biblijna wywodzi się głównie z przekładu Biblii ks. Jakuba Wujka i jego późniejszych [...] modernizacji” (s. 88).

Reedycja Biblii Wujka miała dwie promocje połączone z konferencjami naukowymi. Pierwsza z nich odbyła się 15 grudnia 2010 r. (tuż po wydaniu Biblii) w Kórniku, zorganizowana przez Fundację „Zakłady Kórnickie”. Druga natomiast miała miejsce w Poznaniu w dniu 25 października 2012 r. Jej organizatorem był Oddział PAN w Poznaniu we współpracy z Wydziałem Filologii Polskiej i Klasycznej UAM. Gościem honorowym tego spotkania był profesor Hans Rothe, któremu wręczono Medal Polskiej Akademii Nauk. Wydarzenia z tej sesji oraz wygłoszone na niej referaty przedstawia publikacja pt. *Biblia Jakuba Wujka w życiu i kulturze narodu polskiego*, 2013.

Opublikowane w niemieckiej serii „Biblia Slavica” cztery polskie XVI-wieczne przekłady Biblii i jeden Nowy Testament reprezentują cztery różne wyznania (katolicyzm, luteranizm, kalwinizm, arianizm). Tłumaczenia te odegrały ogromną rolę w polemikach religijnych swoich czasów i w rozwoju polszczyzny. Zasadą serii „Biblia Slavica” jest możliwość sięgnięcia do źródeł i na ich podstawie – z dostępem do najnowszych opracowań – prowadzenie dalszych badań naukowych.

Cytowana literatura

- Алексеев А.А. (2009) *Biblia Slavica*. Русский язык в научном освещении No 2 (18), s. 250-260; też: www.ruslang.ru/doc/rjano18.pdf [data dostępu: 26.11.2013 r.].
- Biblia Jakuba Wujka w życiu i kulturze narodu polskiego* (2013), red. R. Słowiński, Poznań, Polska Akademia Nauk, Oddział w Poznaniu.
- Biblie staropolskie* (2003), red. I. Kwilecka, Ośrodek Wydawnictw Naukowych PAN, Poznań.
- Borawski S. (1995) *Nowe wydanie „Biblii Budnego” czyli „nieświeskiej”*. Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego XXI, s. 155-158.
- Kamieniecki J. (2002) *Szymon Budny – zapomniana postać polskiej reformacji*, Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Клімаў І.П. (2012) *Евангелле ў перакладзе Васіля Цяпінскага*, Мінск, БДУКМ.
- Kouřil O. (2003) [rec.] *Svatováclavská bible. Facsimile, (Hrsg.) Hans Rothe – Friedrich Scholz (Biblia Slavica, Serie I, Tschechische Bibeln 4). Paderborn-München-Wien-Zürich, Ferdinand Schöningh 2001*. Listy filologické, Vol. 126, No. 3/4, s. 358-362.

- Kwilecka I. (2003a) *Średniowieczna Biblia czeska a staropolskie przekłady biblijne (zarys problematyki badawczej)*. [W:] *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*, red. F. Lenort, Poznań, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Teologiczny, s. 199-207.
- Kwilecka I. (2003b) *Staropolskie przekłady Biblii i ich związki z biblistyką europejską. Zarys problematyki*. [W:] tamże, s. 209-230.
- Kwilecka I. (2003c) *Reedycje najstarszych słowiańskich przekładów Biblii w niemieckiej serii wydawniczej „Biblia Slavica”*. [W:] tamże, s. 409-428.
- Kyas V. (1981) *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká. Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století*. I. *Evangelia*. Vydal V. Kyas, Praha, Academia, nakladatelství Československé akademie věd.
- Kyas V. (1985) *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká [...]*. II. *Epištoly, Skutky apoštolů, Apokalypsa [...]*.
- Kyas V. (1988) *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká [...]* III. *Genesis – Esdráš [...]*.
- Kyas V. (1997) *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha, Nakladatelství Vyšehrad.
- Lewaszkiwicz T. (1992) *Rola przekładów Biblii w formowaniu języków literackich europejskiego kręgu kulturowego*. [W:] *Biblia a kultura Europy*, t. I, red. M. Kamińska, E. Małek, Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 232-248.
- Łuczak A. (2004) *Biblia brzeska w świetle najnowszych badań*. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 39, 53-75.
- Pečírková J. (1992) *Faksimile slovanských biblí*. *Listy filologické*, Vol. 115, No. 2, s. 138-143.
- Pečírková J. (1998) *Czech translations of the Bible*. [W:] *The Interpretation of the Bible*, red. J. Krašovec, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti; Sheffield Academic Press, s. 1167-1200.
- Prudký M. (1997) [rec.] *Der Paderborner Nachdruck der Kralitzer Bibel*. *Acta Comeniana*, 12 (XXXVI), s. 312-324;
też: <http://www.etf.cuni.cz/~proudky/mpertexty/97kralicka.html> [data dostępu: 15.01.2014].
- Rothe H. (2003) *Biblia Slavica. Geneza, założenia, realizacja programu*. [W:] *Biblie staropolskie* (2003), s. 11-22.
- Rothe H. (2013) *Biblia Slavica – Übersetzungstraditionen, besonders in polnischen Bibeln und bei Jakub Wujek*. [W:] *Biblia Jakuba Wujka w życiu i kulturze narodu polskiego* (2013), s. 15-27.
- Smereka W. (1966) *Nowy Testament w przekładzie Ks. Dr Jakuba Wujka T.J. z roku 1593 – wstępem i uwagami poprzedził ks. dr Władysław Smereka*, Kraków, Polskie Towarzystwo Teologiczne.
- Warmiński I. (1906) *Andrzej Samuel i Jan Seklucyan*, Poznań, Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha.

The oldest Slavonic translations of the Bible of the German series entitled “Biblia Slavica”

As the title has already informed this paper is devoted to the oldest translations of Holy Scripture into Slavonic languages. We must say that the main German initiators (prof. Reinhold Olesch and prof. Hans Rothe) of this great and important „Biblia Slavica” project opened a new stage in the history of Slavonic Bible translations. These re-editions have been published in a facsimile form of the biblical monuments (i.e. manuscripts or old prints) with additions of

scientific elaboration (German: *Kommentare*) written by German, American and other specialists from the country, where the Bible came into being. The series „Biblia Slavica” is very helpful for scientists, who are interested in history, language, biblical philology, culture, spirituality etc. The series has been divided by its editors into five groups: I. Czech Bibles, II. Polish Bibles, III. East-Slavonic Bibles, IV. South-Slavonic Bibles and V. Farther Bibles. I concentrated mainly on the Polish Bibles, i.e. The New Testament of Stanisław Murzynowski of 1551-1552, The Leopolda Bible of 1561, The Brest Bible of 1563, The Budny Bible of 1572 and The Wujek Bible of 1599. It belongs to add that the first printed Polish Bible, i.e. The Leopolda Bible of 1561, initiated the whole „Biblia Slavica” series.

Key words: Biblia Slavica, Ferdinand Schoeningh, Hans Rothe